

LOCUIȚA TRADIȚIONALĂ ÎN IMAGINEA LUMII GĂGĂUZE

<https://doi.org/10.52603/rec.2022.32.02>

Rezumat

Locuința tradițională în imaginea lumii găgăuze

În articol s-a încercat efectuarea analizei semnificației simbolice a locuinței tradiționale a găgăuzilor, care a ajuns până la noi într-o formă transformată. Au fost prezentate fragmente ale realizării imaginii simbolice a unor părți separate ale locuinței (pereți, acoperiș, cuptor, uși, prag, ferestre, hogeac) în imaginea lumii găgăuze. Semiotica acestor părți semnificative ale locuinței este legată de funcția lor de hotar. Conform credințelor populare, hotarul casei este destinat pentru a-i izola și a-i proteja pe locuitorii săi de lumea exterioară. Aflându-se la hotarul dintre lumea exterioară (străină) și interioară (a sa), ușile, pragul și ferestrele devin purtătoare ale funcțiilor de protecție, reprezentând hotarul dintre lumi, legătura și separarea spațiilor, precum și conexiunea dintre acestea. Noțiunea simbolică de casă și părțile casei se reflectă în viața de zi cu zi a găgăuzilor, în obiceiurile și tradițiile de familie și calendaristice. Articolul este redactat în filieră etnolingvistică, analiza semiotică a elementelor locuinței a fost efectuată pe baza obiceiurilor și ritualurilor calendaristice și de familie, credințelor populare, textelor folclorice și mitologice, consemnate de autor și disponibile în literatura etnografică găgăuză, precum și pe baza terminologiei culturale pe această temă.

Cuvinte-cheie: găgăuzi, semiotica locuinței, imaginea lumii, cuptor, uși, ferestre, prag.

Резюме

Традиционное жилище в картине мира гагаузов

В статье предпринята попытка анализа дошедшего до нас в трансформированном виде символического смысла традиционного жилища гагаузов. Представлены фрагменты реализации символического образа отдельных частей жилища (стен, крыши, печи, дверей, порога, окон, дымохода) в гагаузской картине мира. Семиотика этих значимых частей жилища связана с их функцией границы. По народным представлениям, границы дома призваны изолировать его обитателей от внешнего мира и защитить их. Находясь на границе внешнего («чужого») и внутреннего («своего») мира, двери, порог и окна становятся носителями защитных функций, они являются границей между мирами, соединением и разъединением пространств, а также связью между ними. Символическое значение дома и его частей раскрывается в повседневной жизни гагаузов, в календарных и семейных обычаях и обрядах. Статья написана с применением этнолингвистического подхода, семиотический анализ элементов жилища проводился на материале семейных и календарных обычаев и обрядов, народных верований, фольклорных и мифологических текстов, записанных автором и имеющихся в гагаузской этнографической литературе, а также на базе культурной терминологии по данной теме.

Ключевые слова: гагаузы, семиотика жилища, картина мира, печь, двери, окна, порог.

Summary

Traditional Housing in the Image of the Gagauz World

In the article an attempt was made to analyze the symbolic meaning of the traditional home of the Gagauz people, which has reached us in a transformed form. Fragments of the realization of the symbolic image of separate parts of the house (walls, roof, oven, doors, threshold, windows, chimney) were presented in the image of the Gagauz world. The semiotics of these significant parts of the home is related to their boundary function. According to popular beliefs, the boundary of the house is designed for isolation and protecting its inhabitants from the outside world. Being at the boundary between the external world ("foreign") and internal ("his"), doors, thresholds and windows become carriers of protective functions, representing the boundary between worlds, the connection and separation of spaces, as well as the connection between them. The symbolic meaning of the house and its parts are revealed in the daily life of the Gagauz people, in calendar and family customs and rituals. The article is written in the ethnolinguistic key, the semiotic analysis of the elements of the house was carried out on the basis of family and calendrical customs and rituals, popular beliefs, folklore and mythological texts, recorded by the author and available in the Gagauz ethnographic literature, as well as based on cultural terminology on this topic.

Key words: Gagauz, the semiotics of the house, image of the world, oven, doors, windows, threshold.

În societatea tradițională locuința reprezintă unul dintre cele mai importante simboluri ale culturii populare. În ea se reflectă viața cotidiană a omului, comportamentul său în familie și în societate, interacțiunea cu mediul și alte culturi. Locuința are un rol aparte în viața fiecărui om, reflectând sistemul său propriu de viziune asupra lumii. În acest sens, studiul semioticii locuinței găgăuzilor și a părților separate ale acesteia, identificarea în ritualurile găgăuze, textele mitologice și folclorice ale imaginii locuinței, care reflectă particularitățile imaginii naționale al lumii, capătă o importanță și o actualitate tot mai mare.

În cultura găgăuzilor, casa/locuința și locuitorii acesteia (familia) sunt percepute ca și concepte echivalente și interschimbabile. Confirmarea acestui fapt o găsim în semnificațiile lexemului casă (ev) atât în găgăuză, cât și în alte limbi turcice. În dicționarele limbii găgăuze lexemul ev este prezentat cu două sensuri: 1. casă; 2. familie (GRRS 2002: 244).

Menționăm faptul că în tradiția găgăuzilor ti-

nerii căsătoriți (care au format o nouă familie) erau separați într-o casă aparte (Мошков 1902b: 4), din această cauză sensul lexemului *evlenmāk* ‘a se căsători’ semnifica concomitent și a ‘a avea o casă’, *evli* – ‘om căsătorit’ (‘de familie’), adică ‘care are soție’ însemna și ‘care are o casă’. Contaminarea acestor semnificații în limba găgăuză este confirmată de prezența în limbile turcice antice a lexemului *evči/ebči* (de la rădăcina lexemului, care este o variantă fonetică a lui *äb, äv* – ‘casă’) cu sensul ‘soție, femeie’ (ДС 1969: 189), comparativ cu limba uighură – *änchi* (> *än*) ‘soție’ sau ‘femeie, gospodină’ (Радлов 1893: 923).

În opinia noastră, în aceeași serie etimologică (după etimologia populară) se află lexemul *evlad* cu sensul ‘copil/bebeluș’ și după aceasta – *evlad boyu* ‘generație’, *bizim evlad boylarımız* ‘descendenți, neamul nostru’. Astfel, conceptele de *casă, familie, soție, copil/bebeluș, descendenți, generație* se află în aceeași serie semantică. Cu elementele acestei serii și cu multe alte noțiuni care alcătuiesc câmpul semantic *casă/locuință* sunt corelate cele mai importante categorii ale tabloului popular al lumii, implementate în ritualurile de construcție, în percepțiile mitologice ale poporului, în textele folclorice (povești, cântece bătrânești – balade, proverbe și zicători, ghicitori).

Toate etapele de construcție a unei case, începând cu alegerea unui loc pentru construcție până la mutarea într-o casă nouă, sunt marcate în tradiția găgăuză de anumite acțiuni rituale, care reflectă ideile poporului despre ordinea lumii și cucerirea spațiului „propriu” în această lume. Construirea unei case, după M. Eliade, este o repetare simbolică pe pământ a actului de Creare a Lumii (Элиаде 1998: 16). Această teză este confirmată pe deplin de riturile de construcție găgăuze: înălțarea unei ramuri simbolice, asociată conceptului de arbore mondial; aducerea unei jertfe de construcție sub formă de o pâine, un pui, un miel, o persoană vie sau umbra acesteia; folosirea pâinii și a sării ca simbol al înțelegerii (acordului), cunoscute în rândul popoarelor orientale ca „dreptul sării” etc. Restabilirea semnificației simbolice a acestor rituri care au ajuns până la noi într-o formă transformată va face posibil să se avanseze în soluționarea problemei privind reconstituirea imaginii tradiționale a lumii găgăuze.

În articolele sale, autorul, pentru prima dată, examinează locuința tradițională a găgăuzilor ca o unitate a unui obiect material și spiritual, ca un cod semiotic al culturii naționale. Pentru prima dată, se dezvăluie semantica ritualurilor de construcție ale

găgăuzilor, rolul ramurii verzi de construcție și a figurinelor decorative din lemn (imaginea arborelui lumii), semnificația simbolică a *jertfei de construcție*, este studiată semiotica spațiului interior al locuinței găgăuze (Сорочяну 2021a: 49-54; Сорочяну 2021b: 261-266).

Prezentul articol, redactat în filieră etnolingvistică, este o continuare a studiului semioticii locuinței găgăuze, care prezintă fragmente din implementarea imaginii simbolice a locuinței și a părților sale individuale în imaginea națională a lumii. Analiza semiotică a fost efectuată pe baza materialului textelor folclorice și mitologice, obiceiurilor și tradițiilor de familie și calendaristice, credințelor populare înregistrate de autor în perioada 2020–2022 și a datelor disponibile în literatura etnografică găgăuză, precum și pe baza terminologiei culturale existente pe această temă.

Semiotica părților semnificative ale locuinței (pereți, acoperiș, sobă/cuptor, uși, prag, ferestre, hogoac) joacă un rol deosebit în imaginea tradițională a lumii găgăuze. Aceste obiecte capătă diverse semnificații simbolice care dezvăluie percepția societății asupra lumii. În acest mod, ușa, „organizând spațiul, se distinge de general și devine un conductor între lumea semnificațiilor comune și lumea semnificațiilor «mele»” (Крейдлин 2002: 459), ea reprezintă conexiunea și separarea spațiului exterior și interior.

Semantica și simbolismul acestor părți ale locuinței sunt legate de funcția lor de hotar. Granițele casei sunt concepute pentru a izola locuitorii săi de lumea exterioară și pentru a-i proteja. Urmându-l pe dl A. K. Baiburin, scoatem în evidență două complexe de granițe într-o locuință care diferă atât prin natura spațiului segmentat, cât și prin natura percepțiilor asociate acestuia (Байбурун 1983: 133). Primul tip include granițele care determină statutul exterior al casei (se contrapune casa – lumea înconjurătoare), al doilea tip – granițele care determină statutul interior al casei, adică granițele spațiului interior (cuptorul, colțul roșu, masa etc.).

Granițele exterioare includ, în primul rând, împrejmuirea ansamblului rezidențial, pereții și acoperișul casei. Hotarul spațiului exterior al locuinței găgăuze (curtea cu locuințe și anexe) este gardul și poarta, concepute pentru a izola și proteja locuitorii de lumea exterioară. Prezența unui gard sau cel puțin a unei delimitări simbolice (convenționale) a hotarului (în trecutul îndepărtat, în jurul casei erau șapte șanțuri de mică adâncime) transformă curtea (*aul / aul içi / kapu önü*) într-un loc care protejează

spațiul de locuit de forțele externe nocive. Pentru a proteja curtea de forțele malefice, deochi și daune, erau întreprinse diverse acțiuni magice. În zilele sărbătorilor calendaristice casa, toate anexele din gospodărie și colțurile gardului trebuia să fie stropite cu apă sfințită.

Pentru a proteja boabele din hambar de vrăjitoarea (Soroceanu 2015: 134) care tindea să le *sustragă* recolta, găgăuzii, la fel ca și bulgarii (Сороच्याну 2005: 96), împrăștiau mei în curte. Pentru a-i îmbuna pe strămoșii lor decedați, în curte se aprindeau ruguri: „în ziua Bunei Vestiri, devreme, înainte de răsăritul soarelui, fiecare gospodar aprinde un rug în fața casei sale la care, în percepția lor, vin morții să se încălzească” (Малай 1875: 831). Ruguri se aprind și la sărbătoarea *Maslenița*, dar ele sunt deja cu funcție de purificare: „seara, la apusul soarelui, în ziua rugăciunii, înainte de Postul Mare, iar băieții și fetele sar prin ele <focuri>, rostind cuvintele: *căldura – la noi, puricii – la popă...*” (Малай 1875: 831).

Găgăuzii, ca și alte popoare vecine, au o serie de credințe și acțiuni magice asociate cu ideea că în anumite zile calendaristice (de Sf. Andrei, Sf. Ignatie, 1 martie), obiectele aparținând casei respective, nu trebuie să fie scoase din curte. Scoaterea lor din curte atrage diverse leziuni și prejudicii pentru bunăstarea casei și a întregii gospodării. Se credea că în acest fel succesul în creșterea păsărilor și animalelor domestice trece de la o curte la alta (Soroceanu 2015: 136-137, 161). Cu percepții similare sunt asociate unele ritualuri funerare: după ce se spală răposatul, apa se toarnă în curte într-un loc retras în care nu calcă picior de om; sicriul cu mortul, înainte de a fi dus la cimitir, este lăsat pentru un timp în curte, altfel, conform credințelor populare, mortul va lua cu el averea și bunăstarea casei.

Pereții și acoperișul reprezintă hotarul dintre spațiul interior și lumea exterioară, iar legătura dintre lumi se realizează prin uși, ferestre, prag și hogoac, a căror semiotică reflectă particularitățile imaginii naționale al lumii găgăuze. Pereții determină poziția casei în spațiul înconjurător și, conform credinței populare, protejează locuitorii ei de haosul din exterior. Pentru a proteja casa de forțele dăunătoare, pereții exteriori se vopseau cu var, în care se adăuga vopsea albastră (sineală) până se obținea o nuanță de culoarea cerului. Potrivit credințelor populare, pereții de o nuanță albastru deschis simbolizau puterile cerești, menite să protejeze locuința și locuitorii ei.

Acoperișul are un rol aparte în structura casei; el

completează (finisează) marginea verticală a acesteia, care reprezintă legătura dintre cer și pământ. Acoperișul simbolizează cerul, forțele cerești, prin urmare, în cultura tradițională a găgăuzilor ritualurile sunt adesea efectuate pe acoperiș sau attributele rituale sunt atașate de creasta acoperișului. În acest mod, pe streășina frontonului casei se fixează un steag de nuntă, prima pernă (*yastık*) decorativă brodată/țesută de mireasă din zestrea ei este aruncată pe acoperiș, hrănirea rituală la nuntă a prietenului mirelui sau a băieților are loc pe acoperișul casei, primul dinte de lapte care cade este aruncat peste cap pe acoperiș etc.

Potrivit relatărilor preotului K. Malai, în satul Ciok-Maidan „în prima zi de primăvară, când oamenii încep să semene, pe acoperișul casei apare o centură de culoare roșie sau, în lipsa acesteia, o broboadă roșie. Aceasta se face pentru ca bobul de pâine să fie roșu. Din data de 1 până la 9 martie, femeile nu ung (lipesc) crăpăturile de la cuptoare, pentru a nu acoperi culorile bobului de grâu sau pentru a nu influența apariția ploilor necesare” (Малай 1875: 830).

Ușile aparțin graniței spațiului de locuit. Casa găgăuză era caracterizată prin prezența a două uși – de intrare și de ieșire. Acest lucru se vede clar din descrierea locuinței găgăuzilor de către V. A. Moșkov. În pasaj (*hayat*) erau două uși – de intrare (*ön kapu*) și din spate (*art kapu*), care servea adesea drept ieșire afară (în stradă). Aici se respectă opoziția de intrare-ieșire, o trăsătură importantă în semantizarea locuinței. Pentru a determina și menține statutul unei case ca locuință (încăpere de locuit), potrivit lui A. K. Baiburin, o condiție necesară este prezența în ea a unei intrări și a unei ieșiri. Pentru comparație, un sicriu sau un mormânt nu este o casă, pentru că din ele nu se poate ieși (Байбурын 1983: 134).

În unele sate găgăuzești (spre exemplu, în Beșalma), ferestrele imaginare erau desenate cu un hârleț pe partea stângă a mormântului, în alte sate în trecut se făceau una sau trei ferestre pe părțile laterale ale sicriului (Курогло 1980: 100), indicând astfel că mormântul este o casă simbolică a răposatului, dar nu există nicio ieșire din el. În casele moderne ale găgăuzilor se păstrează tradiția de a avea două uși: uși de intrare și uși de uz cotidian. Curtea, făcând parte din moșie, are de asemenea două intrări și ieșiri (poarta și portița), situate în părțile opuse ale moșiei.

În satele în care casele sunt situate pe ambele părți ale drumului, majoritatea curților au porți

din spate cu ieșire la râu, pădure, câmpuri. În orașe, aceste porți sunt adesea cu ieșire la străzile învecinate. Unele case orașenești aveau o intrare suplimentară în casă din partea străzii prin locuința de la subsol, care posibil să fi servit cândva ca magazin. Astfel de case se găsesc și astăzi pe străzile din Comrat, dar, de obicei, au doar o intrare în pivniță.

În obiceiurile și ritualurile multor popoare ușile, pragul și ferestrele reprezintă granița dintre lumi (reală și cea de dincolo), legătura dintre ele, distincția dintre „al său” și „străin”, precum și protecția împotriva forțelor malefice. Aceleași percepții sunt tipice și pentru poporul găgăuz: prin aceasta pot fi explicate interdicțiile de a privi înmormântarea prin fereastră sau prin gardul casei; în timp ce trece cortegiul funerar, trebuie de închis ferestrele și ușile caselor, pentru ca sufletul să nu zboare înăuntru, de acoperit oglinzile și de ținut noaptea ușile și porțile deschise, dacă este în casă un răposat; obiceiul de a pune cruci pe uși etc.

Aflându-se la granița dintre exterior („străin”) și interior („al său”), ușile și ferestrele deschise ale casei asigură comunicarea cu lumea exterioară; când sunt închise, o protejează. Comunicarea prin ușă este considerată de T. V. Țivian reglementată, spre deosebire de cea nereglementată, care se realizează prin fereastră, hogoac etc. (Цивьян 1974: 47). Acesta din urmă s-a reflectat în diferite obiceiuri și ritualuri. Vom aduce câteva exemple. Până la mijlocul anilor '50 ai secolului trecut, în satele găgăuze comunicarea între băieți și fete se făcea prin fereastra casei în care se organizau șezătoriile de iarnă. Fetele, rămânând în interiorul casei și menținând astfel în siguranță spațiul casei, grație ferestrei, aveau ocazia să comunice cu iubiții lor, aflându-se într-un fel, în același timp, atât în interiorul, cât și în afara casei. În afară de aceasta, aici este vizibil și motivul de căsătorie: a sta (înăuntru) sub fereastră însemna 'a fi o fată de măritat'. În tradițiile de întâi martie, fereastra servește drept o graniță exterioară și o conexiune între lumea reală și forțele supranaturale. Pentru a alunga insectele dăunătoare și tot felul de rele, găgăuzii „invitau” luna martie (personificarea lunii) în casă.

Dialogul-ritual „invitația” avea loc prin fereastră: înainte de răsăritul soarelui, cel care ieșea primul în curte, bătea la fereastră și spunea: *Mart, içeri!* ('Mart, înăuntru (în casă)!'), – cei din cameră răspundeau: *Pirälär, dıșarı!* ('Puricii afară'). În Ceadâr-Lunga acte similare erau efectuate de soț și soție (Soroceanu 2015: 160).

Prin hogoac, în credința populară, are loc co-

nexiunea cu forțele cerești, de la care se așteaptă ajutor și sprijin, de aceea multe acțiuni rituale se desfășoară fie la gura cuptorului, fie la hogoacul de pe acoperiș. Un exemplu izbitor în acest sens este ceremonia de nuntă – hrănirea rituală de către mireasă a băieților care participă la nuntă pe acoperișul casei. Iată cum descrie V. A. Moșkov acest ritual „câțiva oameni se urcă pe acoperiș și coboară o frânghie printr-o țevă (<hogoac>) în interiorul casei. De această frânghie mireasa leagă un colac, un pui și ciutura cu vin. Trăgând totul în sus, ei se așează pe acoperiș, beau și mănâncă” (Мошков 1901: 121).

Ușile la găgăuzi erau considerate intrarea în casă atât pentru forțele bune, cât și pentru cele rele. În cultura tradițională a găgăuzilor există multe obiceiuri în care, pentru împlinirea bunelor intenții, ușile casei erau larg deschise. În acest mod, o importanță deosebită a fost acordată deschiderii ușilor casei în ritualurile care însoțeau nașterea unui copil (mai ales, în cazul nașterii grele). Ușile și porțile casei unde are loc nunta sunt larg deschise. Se crede că, împreună cu mireasa care simbolizează fertilitatea în casă intră abundența și bogăția.

În obiceiurile și ritualurile găgăuzilor, ușile și părțile componente ale lor (pragul, stâlpii ușilor) sunt prezentate ca obiecte magice protectoare. Astfel, o femeie după naștere (lăuză) a lovit de trei ori cu piciorul de pragul camerei în care a născut, pentru a alunga „forțele malefice”, care conform percepțiilor populare, trăiau sub prag. Pentru a proteja casa de forțele dăunătoare, în a treia noapte după naștere, erau invitate să rămână peste noapte femeii (uneori, moașa), care se culcau să doarmă de-a curmezișul ușii, pentru a proteja lăuza și nou-născutul de surorile mitice (*lufusnițe*) (Курогло 1980: 23). Simbolurile creștine joacă și rolul de apotropeu: atunci când i se face baie unui copil după botez, nașa de botez aprinde o lumânare cu care face cruci în deschizătura ușii și după asta o stinge de stâlpul ușii (Comrat).

Semnificația pragului ca hotar prin intermediul căreia se transmite fertilitatea lăuzei este exprimată clar în ritul de naștere *Büük pita* (a doua vizită cu daruri pentru lăuză și nou-născut): la finele evenimentului ritualic, lângă prag era așternut un scutec al bebelușului, pe care pășea fiecare dintre femeii. La plecare moașa, cu o crenguță de busuioc, le stropea pe fiecare din ele pe mâini cu apă sfințită în biserică, urându-le urmași. Există o credință: câte semințe de busuioc îi cădeau pe mâini, atâția copii urma să aibă femeia. Scutecului bebelușului, apei

și semințelor li se atribuia capacitatea de a influența magic nașterea copiilor la femeile tinere, care se aflau în limitele acestui spațiu.

Ușile și pragul casei simbolizează hotarul, dincolo de care se schimbă statutul copilului. Astfel, după botez, când era adus în casă copilul botezat, nașa rostea de trei ori la pragul sau la poarta casei: „Am luat un evreu, adică, un nebotezat, am adus un creștin”.

În ritualurile de nuntă, ușile și pragul erau percepute ca o graniță simbolică de transfer al tinerilor căsătoriți la un nou statut social. Chiar la începutul nunții, steagul de nuntă care simboliza „tranziția” mirilor la statutul de cuplu căsătorit, era înălțat pe pragul casei: în interiorul casei se aflau mai multe fete (dincolo de prag), altele – dinafară, ținându-se de stâlpul steagului. Sub răsunetul cântecelor rituale, una dintre ele cosea cu un fir roșu pânza pe stâlp. Viitoarea soacră și socrul îi întâmpinau pe proaspeții căsătoriți cu pâine și miere în pragul casei. Stând pe o piele de oaie – simbol al bogăției și prosperității, după ce gustau din pâine și miere, tinerii intrau într-o etapă nouă a vieții. Acest lucru era deosebit de important, mai ales pentru mireasă: ea nu numai că trecea la alt statut – de femeie căsătorită, ci trebuia să stăpânească și un spațiu „străin”. Plecarea din spațiul „propriu” era marcată, de asemenea, de acțiuni ritualice în pragul casei. Mireasa era scoasă din casă de părinții ei (sau de nănași) cu pâine și sare în mâini, mișcându-se cu spatele spre ușă, iar tinerii îi urmau, ținându-se de colac. La ieșirea din casa părintească, tinerilor le era interzis să privească în urmă. În pragul casei lor li se adresau cuvinte de despărțire. Chiar acolo, în prag, avea loc ceremonia de înmânare a principalelor daruri de nuntă, care consolidau faptul plecării miresei din casa părintească. Tinerii erau presărați cu boabe de grâu, bani, stafide, în urma lor se turna apă și vin, mirele și mireasa pășeau de trei ori peste cociorva, care simboliza viitoarea vatră a familiei. La sfârșitul nunții, după ritualul *proška*, de stâlpul ușii se spărgea o farfurie *ca să le aducă noroc*, pentru a influența asupra viitorilor urmași, iar punctul culminant al nunții era ceremonia de scoatere a vâlului miresei de către mire sau nănaș în pragul casei mirelui.

La diferite etape ale ritualurilor de nuntă, porțile și ușile au marcat „propriul” spațiu al miresei, pentru schimbarea hotarului căruia erau efectuate anumite acțiuni rituale, îndeosebi, cereri de răscumpărare. Astfel, înainte de a-i arăta mirelui mireasa, druștele (*zılvalar*) o ascundeau în spatele ușii, cerând de la vornicel (*dever*) plata pentru

mireasă. După ce le plătea prietenelor miresei, vornicelul o scotea afară, prinzând-o cu batista de brâu și, pentru o anumită taxă, îi permitea mirelui să vină lângă mireasă. Înainte ca cortegiul de nuntă să iasă în stradă, porțile erau, de obicei, blocate de băieții care cereau bani pentru trecerea porții (*kapu parası*) sau bani pentru paternitate (*bobalık para*), care erau plătiți de vornicel sau de naș. Dacă mirele era dintr-un alt sat, ei cereau și o răscumpărare pentru a duce mireasa după hotarul satului (*топрак парасы / топрак бастысы, топрак басты парасы, хотар парасы, сыныр парасы*) (Курогло 1980: 73). Ritul *răscumpărării ușii* este cunoscut pe scară largă în Balcani. În Bulgaria era desemnată în aceste scopuri o persoană specială, care bloca drumul tuturor participanților la nuntă. După ce primea o răscumpărare, le permitea intrarea în camera miresei (Вакарелски 1977: 481-482). La găgăuzi, o astfel de persoană este fratele sau un prieten apropiat al mirelui care, în multe ritualuri, devine înlocuitorul său.

Rezistența simbolică la trecerea miresei în „spațiul mirelui” era demonstrată de ea în ritual *emiș*, unde trebuia să arunce de trei ori rochia dăruită de mire. Doar după ce îmbrăca rochia, ea era considerată logodită, iar înțelegerea de nuntă era stabilită (fixată). De menționat că în timpul înțelegerii/peștitului, mirele împreună cu prietenii săi nu intrau în casă (în spațiul miresei), el era invitat doar după încheierea înțelegerii între peștitori.

Pragul casei mirelui era hotarul pe care, îndată ce mireasa l-a trecut, ea se trezea într-un spațiu „străin”. Toate acțiunile rituale care aveau loc, când tinerii căsătoriți erau aduși în casa mirelui, erau menite să faciliteze această tranziție: soacra îi trata cu miere, socrul și soacra îi trăgeau pe tineri în casă peste prag cu un brâu roșu bărbătesc (o cuvertură sau un covor), iar nuntașii din partea miresei în acel moment îi împingeau cu pumnii pe tinerii căsătoriți înăuntru. Acesta era ultimul „hotar” până la care mireasa era însoțită de rudele ei, aici se termina „propriul ei” spațiu și începea spațiul „străin”, pe care aceasta urma să-l stăpânească.

În cântecul de nuntă, care se interpretează în timp ce se împletesc cosițele miresei, se relatează despre soarta ei viitoare, ușile casei părintești sunt asociate cu mirosul de mentă verde, în timp ce ușile (pragul/casa) soacrei – cu mirosul de pelin: *Ана-боба капусу – ешил феслен кокусу, / Кайнна, кайната капусу – ажы пелин кокусу* (‘Ușa casei părintești – miros de mentă verde, / Pragul socrului și al soacrei – miros de pelin amar’ – traducere de

Kuroglo S. S.) (Курогло, Маруневич 1983: 149).

Odată cu moartea unei persoane în casă, ușile acesteia sunt deschise pentru ca sufletul să poată zbura. Peste ușa casei sau pe poartă este atârnat un prosop – *ölü peşkiri* (lit. prosop funerar). Cândva, aceasta era o pânză țesută în casă care era atârnată la ușă sub streășină, pe stâlpul de susținere al baldachinului casei, de unde și denumirea acesteia – *saçak bezi* (lit. pânză sub streășină).

Potrivit credințelor populare, sufletul răposatului se afla printre cei vii timp de 40 de zile. Pentru asta se atârna un prosop pe stâlpul ușii de la casă și se pune pe fereastră un pahar cu apă pentru ca sufletul răposatului să poată să se spele și să se șteargă (Мошков 1902a: 5). Conform relatărilor preotului K. Malai, „în casă, în locul în care zace răposatul, până la 9 zile, la apusul soarelui se aprinde o lumânare de ceară, se pune un vas cu apă și se tămâiază” (Малай 1985: 837). Acțiunile rituale similare sunt caracteristice, de asemenea, altor popoare din această regiune. În plus, în riturile funerare, ușile erau folosite în calitate de apotropeu. Astfel, ritul de îmbăiere a corpului răposatului se desfășura într-un loc retras din curte sau într-o încăpere nelocuită, pe o ușă scoasă din balamale a încăperilor utilitare sau pe o scândură așezată pe un jgheab special. Ușa și jgheabul erau răsturnate în același loc și pe parcursul a 9 zile nu se apropia nimeni de ele (Курогло 1980: 96-97). După înmormântare, toți cei care veneau la masa de pomenire, aveau obligația să se spele la poartă pe mâini și să se șteargă cu un prosop. În timpul parcurgerii cortegiului funerar de-a lungul străzii, ferestrele și ușile caselor erau închise, pentru ca sufletul răposatului să nu zboare înăuntru.

De multe ori, ușa, ca parte componentă a casei, este opusă ferestrei. Prin fereastră erau scoși răposării cărora li se atribuia capacitatea de a se transforma în vampiri (sinucigașii, înecații, „vrăjitorii”, morții peste care a sărit pisica, precum și copiii sugari/bebelușii. Sicriile acestor morți erau înfășurate cu tufișuri spinoase, scoase pe fereastră și îngropate în afara cimitirului (Курогло 1980: 94).

În obiceiurile calendaristice, pentru a proteja membrii familiei și animalele de companie de forțele malefice, se înfăptuiau anumite acțiuni rituale. Astfel, în ziua de Sf. Andrei, pentru a alunga forțele malefice din casă, își frecau fruntea și mâinile cu usturoi, mânjeau ferestrele, puneau semnul crucii pe uși și porți. În perioadele sacre de tranziție, întreaga comunitate rurală trebuia să protejeze spațiul comun de locuit și animalele domestice de forțele

malefice. Pentru aceasta erau îndeplinite anumite ritualuri, spre exemplu, ritul „depozitării (păstrării) usturoiului” (*sarmisak beklemää*) sau curățarea rituală a grajdurilor (*dam kürümää*). După ce curățau pe ascuns grajdul, băieții duceau poarta, lăsând în acest fel casa fără protecție. Pentru a returna poarta – protecția simbolică a casei, gospodarul trebuia să le ofere acestora o masă bogată.

Multe ritualuri se înfăptuiau pe pragul casei/camerei (hotarul dintre lumi). De un interes deosebit este ritul colindului. Colindătorii colindau sub ferestre. Astfel, în ziua Sf. Simeon folosirea obiectelor ascuțite – cuțite, topoare, foarfece era interzisă, pentru a proteja oamenii și animalele domestice de leziuni și vătămări. În cazul în care trebuiau să folosească aceste obiecte, ei loveau pragul de trei ori cu toporul, aceste acțiuni fiind însoțite de rostirea următoarelor formule verbale magice: „Dacă este sortit să se întâmple ceva rău, atunci să i se întâmple pragului” (Soroceanu 2015: 157).

De un interes deosebit este ritul colindului. Colindătorii cântau sub ferestre, și aceasta avea o anumită semnificație simbolică: „a sta (afară) sub fereastră” însemna „a fi cerșetor” (adică „a fi sfânt”). Săracii erau considerați în popor oamenii apropiați lui Dumnezeu, ceea ce îi făcea pe colindătorii de sub ferestre solii săi.

La sărbătorile de primăvară și de vară ușile casei și toate anexele din gospodărie erau împodobite cu plante-amulete. De Troiță, în sâmbăta de pomenire a morților (de moși) oamenii strângeau de dimineață, frunze de pelin, flori de câmp din specia salvicii sălbatice, ramuri de nuc și le puneau în fisurile de sub acoperiș, în ferestre, le legau de mânerle ușilor de la intrare, le băteau în cuie deasupra barei ușii. De Ziua Sfântului Gheorghe (*Hederlez*) se obișnuia să se ungă pragurile și ușile caselor și anexelor din gospodărie cu sângele mielului de jertfă. Motivele de sperietoare a forțelor malefice cu zgomotul ritual pot fi remarcate și în obiceiurile similare de nuntă, atunci când se considera necesar să se tragă din arme, să se scoată exclamații specifice (i-hu-hu!), să spargă vesela de stâlpul ușii de la casă și a.

Un rol deosebit în spațiul de locuit îi revine sobei, care separă spațiul de locuit de *colțul roșu* sau *camera luminoasă* – *büük baş / büük ev / pak oda* (lit. colțul mare / casă mare, cameră curată) și interacționează simbolic cu lumea strămoșilor, care influențează benefic viața pământească a membrilor familiei. În acest fel, după ce intra în baldachinul casei miresei, peșitorul trebuia, în mod obligatoriu,

să amestece cu o cociorvă cenușa din sobă. În popor, acest rit este perceput ca o adresare către ceruri, fiind explicat, după cum urmează: „De îndată cum se va încinge căldura în sobă, tot atât de reușit să fie pețitul” (Мошков 1901: 101).

De remarcat faptul că un obicei similar a existat la multe popoare. Majoritatea cercetătorilor asociază acest obicei cu *domovoiul* – ocrotitorul familiei. Amestecând cenușa sau atingându-se de sobă, cei care înfăptuiau ritul, îi cereau ocrotitorului familiei să-i ajute la îndeplinirea treburilor casnice. Conform credințelor populare, cel care săvârșea acest ritual, intra sub protecția familiei și stăpânul casei era obligat să-l protejeze, în acest caz, să nu-l refuze în treburile casnice întreprinse (Курогло 1980: 41).

Pentru comparație, la moldoveni, când fata venea singură în casa mirelui și se așeza pe cuptor, după care mirele nu avea dreptul s-o alunge (pe cuptor) (Чокану 2010: 365). În percepția găgăuzilor, *domovoiul* – ocrotitorul casei (un spirit de casă sub formă de șarpe – Мошков 1901: 15) nu trăiește în cuptor, ci sub prag sau în pod, de aceea, acțiunile rituale cu cuptorul nu sunt asociate cu ocrotitorul casei. În opinia noastră, ritul amintit era ca un fel de familiarizare cu vatra casei miresei. Cociorva participă nu numai la ritualurile de nuntă, ci și la cele de naștere. Astfel, în timpul nașterii dificile, femeia în travaliu era forțată să treacă de trei ori peste cociorvă, – pentru a alunga forțele malefice care împiedicau nașterea normală. Aici cociorva, ca unealtă de fier asociată cu focul, îndeplinește o funcție de curățare și apotropeu, acțiunea sa magică trebuia să ajute femeia aflată în travaliu să nască în siguranță (Курогло 1980: 20). La aceste predestinații ale cociorvei, adăugăm și legătura acesteia cu cuptorul, simbolizând protecția puterilor superioare și a strămoșilor. Într-un rit ocazional de invocare a ploii (*pipiruda*), gospodinele „răzuie lut din crăpăturile cuptorului din fiecare casă a gospodarilor, în ipoteza că sobele au fost unse/lipite în primele nouă zile ale lunii martie, prin care au fost acoperite (lipite) ploile. Acest lut, împreună cu *Германчу* (păpușă antropomorfă rituală de lut – E. S.), este aruncat în apă” (Малай 1875: 836), ca să se pornească ploile. Și în acest caz, deschiderea (gura) cuptorului, hodgeacul sunt considerate ca o intrare / ieșire pentru conexiunea cu forțele cerești.

În acest mod, în pofida schimbărilor ce au avut loc, locuința tradițională a găgăuzilor rămâne unul dintre simbolurile semnificative ale culturii populare, reflectând viziunea despre lume a poporului găgăuz. Semiotica părților individuale ale casei (pe-

reților casei, acoperișului, ușilor, pragului, ferestrelor, cuptorului și hodgeacului), care sunt în mod inerent semnificative, este asociată cu funcția lor de hotar. Aflându-se la hotarul dintre lumea exterioară („străină”) și cea interioară („a sa”), acestea au funcția de protecție, reprezentând hotarul dintre lumi, conexiunea și separarea spațiilor, precum și legătura dintre ele. Semnificația simbolică a lor în obiceiurile și ritualurile găgăuze demonstrează particularitățile imaginii naționale a lumii.

Referințe bibliografice / References

GRRS 2002: Gagauzça-Ruşça-Romınca Sözlük = Гагаузско-русско-румынский словарь = Dicționar găgăuz-rus-român. Hazırlayannar: Petri Çebotar, Ion Dron. Chișinău: Pontos.

Soroceanu E. 2015. Ritualurile calendaristice ale găgăuzilor. Chișinău: Gunivas.

Байбурин А. К. 1983. Жилище в обрядах и представлениях восточных славян. Л.: Наука. / Bajburin A. K. 1983. Zhilishche v obriadakh i predstavleniakh vostochnykh slavian. L.: Nauka.

Вакарелски Хр. 1977. Етнография на България. София: Наука и изкуство. / Vakarelski Khr. 1977. Etnografiia na B'lgariia. Sofia: Nauka i izkustvo.

ДС 1969: Древнетюркский словарь. Л.: Наука. / DS 1969: Drevnetiurkskij slovar'. L.: Nauka.

Крейдлин Г. Е. 2002. Невербальная семиотика: Язык тела и естественный язык. М.: Новое литературное обозрение. / Krejdlin G. E. 2002. Neverbal'naia semiotika: Iazyk tela i estestvennyj iazyk. M.: Novoe literaturnoe obozrenie.

Курогло С. С. 1980. Семейная обрядность гагаузов в XIX – начале XX века. Кишинев: Штиинца. / Kuroglo S. S. 1980. Semejnaia obriadnost' gagauzov v XIX – nachale XX veka. Kishinev: Shtiinca.

Курогло С. С., Маруневич М. В. 1983. Социалистические преобразования в быту и культуре гагаузского населения МССР. Кишинев: Штиинца. / Kuroglo S. S., Marunovich M. V. 1983. Socialisticheskie preobrazovaniia v bytu i kul'ture gagauzskogo naseleniia MSSR. Kishinev: Shtiinca.

Малай К. 1875. Приход Чок-Майдан Бендерского уезда. Обычай, поверья и предрассудки. În: Кишиневские епархиальные ведомости, 1875, № 22, с. 830-843. / Malaj K. 1875. Prikhod Chok-Majdan Benderskogo uезда. Obychai, pover'ia i predrassudki. In: Kishinevskie eparkhial'nye vedomosti, 1875, nr. 22, s. 830-843.

Мошков В. А. 1901. Гагаузы Бендерского уезда. Верования. În: Этнографическое обозрение, № 4, с. 1-52. / Moshkov V. A. 1901. Gagauzy Benderskogo uezda. Verovaniia. In: Etnograficheskoe obozrenie, nr. 4, s. 1-52.

Мошков В. А. 1902а. Гагаузы Бендерского уезда. Талысым. În: Этнографическое обозрение, № 3, с. 25-29. / Moshkov V. A. 1902a. Gagauzy Benderskogo uezda. Talysym. In: Etnograficheskoe obozrenie, nr. 3, s. 25-29.

Мошков В. А. 1902b. Гагаузы Бендерского уезда. Дом и надворные постройки. În: Этнографическое обозрение, № 4, с. 1-27. / Moshkov V. A. 1902b. Gagauzy Benderskogo uezda. Dom i nadvornye postrojki. In: Etnograficheskoe obozrenie, nr. 4, s. 1-27.

Радлов В. В. 1893. Опыт словаря тюркских наречий. Т. 1. Ч. 1. СПб.: Тип. Императорской академии наук. / Radlov V. V. 1893. Opyt slovaria tiurkskikh narechij. T. 1. Ch. 1. SPb.: Tip. Imperatorskoj akademii nauk.

Сорочяну Е. С. 1995. Зимняя календарная обрядность болгар юга Молдовы и Одесской области середины XX века. În: Страницы истории и этнографии болгар Молдовы и Украины. Кишинев: Штиинца, с. 92-99. / Sorochianu E. S. 1995. Zimniaia kalendarnaia obriadnost' bolgar iuga Moldovy i Odesskoj oblasti sere diny XX ve ka. In: Stranic y istorii i etnografii bolgar Moldovy i Ukrainy. Kishinev: Shtiinca, s. 92-99.

Сорочяну Е. 2021а. Строительная обрядность гагаузов (к постановке проблемы). În: Materialele Simpozionului de etnologie: tradiții și procese etnice. Ediția a II-a. 30 martie 2021. Chișinău, p. 49-54. / Sorochianu E. 2021a. Stroitel'naia obriadnost' gagauzov (k postanovke problemy). In: Materialele Simpozionului de etnologie: tradiții și procese etnice. Ediția a II-a. 30 martie 2021. Chișinău, p. 49-54.

Сорочяну Е. 2021б. Строительная обрядность гагаузов села Чок-Майдан (Республика Молдова). În: Patrimoniul cultural: cercetare, valorificare, promovare. Vol. II. Materialele conferinței Patrimoniul cultural: cercetare, valorificare, promovare. Ediția a XIII-a, Chișinău, 27-28 mai 2021. Chișinău: Notograf Prim, p. 261-266. / Sorochianu E. 2021b. Stroitel'naia obriadnost' gagauzov sela Chok-Majdan (Respublika Moldova). In: Patrimoniul cultural: cercetare, valorificare, promovare. Vol. II. Materialele conferinței Patrimoniul cultural: cercetare, valorificare, promovare. Ediția a XIII-a, Chișinău, 27-28 mai 2021.

Chișinău: Notograf Prim, p. 261-266.

Цивьян Т. В. 1974. К семантике «дома» в балканских загадках. În: Материалы симпозиума по вторичным моделирующим системам. 1(5). Тарту, с. 45-48. / Civ'ian T. V. 1974. K semantike «doma» v balkanskikh zagadkakh. In: Materialy simpoziuma po vtorichnym modeliruiushchim sistemam. 1(5). Tartu, s. 45-48.

Чокану М. 2010. Свадебная обрядность. În: Молдаване. М.: Наука, с. 363-384. / Chokanu M. 2010. Svadebnaia obriadnost'. In: Moldavane. M.: Nauka, s. 363-384.

Элиаде М. 1998. Миф о вечном возвращении. М.: Алетея. https://royallib.com/get/doc/eliade_mircha/mif_o_vechnom_vozvrashchenii.zip. (vizitat 21.03.2022). / Eliade M. 1998. Mif o vechnom vozvrashchenii. M.: Aletejia. https://royallib.com/get/doc/eliade_mircha/mif_o_vechnom_vozvrashchenii.zip. (vizitat 21.03.2022).

Evdochia Soroceanu (Chișinău, Republica Moldova). Doctor în filologie, conferențiar, Centrul de Etnologie, Institutul Patrimoniului Cultural.

Евдокия Сорочяну (Кишинев, Республика Молдова). Доктор филологии, конференциар, Центр этнологии, Институт культурного наследия.

Evdokia Sorochanu (Chisinau, Republic of Moldova). PhD in Philology, Associate Professor, Center of Ethnology, Institute of Cultural Heritage.

E-mail: sevdokia@mail.ru

ORCID: /0000-0003-0902-6664